

публичком и покрајинском нивоу. Поред тога, у текст уџбеника уграђене су и бројне судске одлуке, које дају делу велику практичну применљивост. Стога се ова књига може препоручити и свима онима који се проблемима облигационоправних односа баве претежно са становишта праксе. Тим више што је материја обрађена на приступачан, занимљив и актуелан начин. Томе доприноси и чињеница да је највећи број примера коришћених судских одлука из праксе судова која датира после ступања на снагу Закона о облигационим односима.

У теоријском и педагошком погледу, међутим, на уџбеник се могу ставити и одређене примедбе. Тако је уочљива извесна недоследност у систематици излагања, непрецизност у изражавању мисли или мања продубљеност обраде појединих проблема и института. Узмемо ли, пак, у обзир да је ово прво ауторово дело уџбеничког карактера, може се закључити да примедбе нису ни толико бројне, а још мање у тој мери суштинске, да би умањиле вредност и значај ове књиге.

Коначно, у вези са овим уџбеником мора се истаћи још једна значајна чињеница: аутор др Марија Радовановић сама је и издавач своје књиге. Посматрајући свеукупност наших данашњих друштвено-економских односа, ово је леп пример научне оданости и вере у сопствени рад и резултате тога рада. Но са друге стране, то књигу *Облигационо право II* др Марије Радовановић чини на одређени начин (у техничком смислу) мање доступном научној и стручној јавности. Књига се, наиме, може набавити или наручити само у скриптарници Правног факултета у Новом Саду или непосредно од самог аутора.

др Тодор Ачански

Н. Ф. Касьян: КОНСЕНСУС В СОВРЕМЕННЫХ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ Москва, 1983.

Интензивирање савремених међународних односа, неопходност што боље сарадње држава с различитим друшт. полит. системима у циљу увршћења и одржавања светског мира и безбедности, успостављања новог, демократског, међународног правног поретка захтевају израду и усвајање универзалних или многостраних докумената или аката за важна питања савремених међународних односа. У вези с тим све суштинскије и актуелније значење у међународном праву добија проблем метода израде и усвајања универзалних или многостраних међународних аката и докумената. Као да су досадашњи методи кочница за даљи развој међународног права.

Један од метода доношења одлука у међународним организацијама који је последњих деценија добио широку примену јесте метод усаглашавања или consensus.

Посебну студију о овом „методу“ написао је совјетски научник Н. Ф. Касјан.

Студију сачињавају три главе: Глава I Консенсус у пракси међународних односа, Глава II Међународно-правна суштина консенсуса и Глава III Улога консенсуса у изради важних савремених међународних аката.

Н. Ф. Касјан припада ретким теоретичарима међународног права који налазе елементе консенсуса у раду међународних форума још у прошлом веку чији се рад заснивао на принципу једноставности (Берлински конгрес 1878.). Писац темељи ову тврдњу на присуству неофицијелних консултација и принципа „опште сагласности“ карактеристичне за савремени облик консенсуса (с. 8). Елементе консенсуса аутор налази и у процедуралним правилима II Хашке конференције о миру (1907) и правилима Версајске мировне конференције (1919). За ове и друге конференције до Другог светског рата „без обзира на разлике показују да је од-

суство противљења био неопходан услов доношења одлука" (с. 11). Но аутор пише да се социјално-политичка скупштина консенсуса у то време сводила на усаглашавање позиција „дивилизованих“ држава, које су имале једногитни политички систем и чиниле су у то време круг субјеката међународног права (с. 12).

После Другог светског рата начини доношења одлука у оквиру УН и других међународних организација добијају нове садржаје. С обзиром на карактер Савета безбедности усвојен је принцип једногласности при доношењу одлука. Право вета једне од сталних чланица Савета безбедности (што је нарочито било у периоду 1946—1955) налагао је да се у пракси тражи решење како се неби паралисао рад Савета, доношење одлука и функционисање УН, уопште. Практика је унеколико ублажила одредбе Повеље да су „потврдни гласови сталних чланица“ неопходни за доношење одлука. Тумачењем прихваћена је пракса да уздражавање једне па истих сталних чланица, приликом гласања не представља сметњу за усвајање одређене одлуке. Правне последице одсуствовања сталне чланице изједначене су с уздржавањем (с. 15). Док је раније Савет безбедности био паралисан употребом вета сада прибегава доношењу одлука путем консенсуса. Н. Ф. Касјан процес усаглашавања у Савету овако описује: „Процес усаглашавања је врло сложен. Консултације обично спроводи председник Савета на сопствену или иницијативу неког члана Савета. На основу њих сачињавају предлог по питању које се разматра. У току консултација чланови предлажу измене и допуне предлога. После консултација, председник као што је правило информисе чланове Савета" (с. 20).

У оквиру Генералне скупштине усаглашавање као метод доношења одлука усваја се све више у последње време, нарочито од 60-их година (XIX заседање Ген. скупштине 1964—1965). У том смислу нарочито је позната тзв. „финансијска криза“ која је решена управо на овај начин. „Касније, без обзира што консенсуални метод није официјелно утврђен у процедуралним правилима Ген. скупштине, он се широко примењује у изради и усвајању резолуција и одлука. Постала је већ традиција да се пријем нових чланова врши на основу опште сагласности, а не већином гласова, и гласање у том случају се не спроводи." (с. 28—29)

Аутор даље анализира примере консенсуса у раду других међународних организација као што су: УНКТАД, Европска економска комисија и УНЕСКО.

Глава II је централни део рада и суштински најзначајнији њен део. У њој налазимо покушај дефинисања и појмовног одређења консенсуса, утврђивања односа између консенсуса и гласања и једногласности, проблем вета као и правне основе и правне последице доношења одлука на основу консенсуса.

Иако је све шира употреба консенсуса у доношењу одлука у међународним организацијама и конференцијама постоје различита и опречна одређења међународноправне суштине консенсуса и улоге у савременом међународном праву.

При покушају да дође до адекватне дефиниције појма консенсус, Н. Ф. Касјан тумачи многобројне доктринарне ставове (Џемс, Кауфман, Шарпантје, Тункин, Сон Луис, Коштин и др.) и праксу међународних организација. Изложивши етимологију речи консенсус, многобројне теоријске ставове, различита правно-историјска значења као и политичка, писац даје своје одређење консенсуса као међународноправног феномена. „Консенсус је могуће дефинисати као израду и/или доношење многостраних међународних аката општом сагласношћу држава учесница—преговора. Под општом сагласношћу подразумева се такав степен сагласности држава поводом усвајања међународног акта, које се карактерише прихватањем тог акта од стране огромне већине држава и одсуством оспоравања макар и једне државе чланице. Такође треба имати у виду да гласање отпада још у изради датог међународног акта" (с. 59) Оно што је важно за консенсус битно, а што аутор није нагласио, то је да је овај начин доношења одлуке врло дуг процес у коме све делегације

износе своје ставове о питању које је предмет разматрања и да су при томе неформални разговори и консултације важни као и пленарне седнице. Ваља истаћи да је веома важна и улога председавајућег који на основу дебата и разговора сачињава закључак односно коначну форму одлуке.

Проблем вета је веома важан код доношења одлука консенсусом, али једно од мање расветљених питања. „Тај проблем може се формулисати као: поседује ли свака држава, учесник међународне конференције или међународног тела која ради на основу принципа консенсуса, право вета, тј. право да блокира доношење одлука, с којим се односна држава не слаже“ (с. 66) Већина писаца је сагласна да државе располажу правом вета. Примери из праксе које наводи Касјан, процедурална правила КЕБС-а и III Конференције УН о праву мора много су јаснији у погледу права вета. Из процедуралног правила (4) КЕБС-а у коме је записано да је консенсусом утврђено да одсуство оспоравања било ког представника не представља препреку за доношење одлуке о питању које се разматрало, аутор закључује да у случају да се и један учесник изјасни против, предложена одлука се не може усвојити, што значи да односни учесник располаже правом вета.

III Конференција УН о праву мора нуди друкчија решења у случају блокирања усвајања одлука. Процедуралним правилима је предвиђено, да ако на конференцији не буде постигнута општа сагласност по свим питањима права мора, то се у крајњем случају одлуке могу усвојити одговарајућом већином гласова. „Из овог се може извести закључак да се консенсусом не могу донети одлуке у случају противљења мањине“ (с. 72) па се прибегава принципу већинског гласања.

Колика је правна снага одлука донетих усаглашавањем, какве су правне последице консенсуса, односно, у којој мери су државе обавезне према таквим одлукама? То су суштинска питања поводом којих је доктрина подељена: од одрицања сваке правне снаге одлука донетих консенсусом до схватања да су оне обавезне као и одлуке донете класичним методима (једногласност, већински принцип). Касјан поводом тога пише: „консенсус је само метод доношења одлука. Правна снага одлука не зависи од метода њиховог усвајања. Она зависи од статута међународне организације или процедуралних правила међународне конференције“ (с. 77). Усвоји ли међународна конференција консенсусом конвенцију поводом одређеног проблема, из тога још увек не произилази обавезност државе према правним нормама конвенције. „Таква обавеза државе јавља се након ратификације конвенције, ако у самој конвенцији није предвиђен други начин обавезности...“ (с. 77)

У Глави III аутор се бави Конференцијом о европској безбедности и сарадњи и III Конференцијом УН о праву мора на којима су одлуке доношене консенсусом. Једно од главних процедуралних правила Конференције о европској безбедности и сарадњи био је принцип консенсуса. „Овај принцип одређује у суштини сав карактер и услове рада Конференције. Он је фактички био један од основних принципа како у припреми Конференције тако и при усвајању Завршног акта.“ (с. 85—86)

У другом делу ове главе писац детаљно анализира процес утврђивања процедуралних правила III Конференције о праву мора. За разлику од КЕБС-а метод консенсуса није јединствен начин доношења одлука, већ је процедуралним правилима предвиђена могућност преласка на усвајање одлука већином гласова. То значи, да, уколико се исцрпе све могућности усаглашавања, онда се приступа усвајању одлуке већином гласова (с. 103) После деветогодишњег рада III Конференције о праву мора (1973—1982.) усвојена је Конвенција о праву мора апсолутном већином гласова (130 држава). Против су гласале четири државе: САД, Венецуела, Турска и Израел, с различитом мотивацијом.

Резимирајући овај поглед на студију Н. Ф. Касјана чини се да треба апострофирати неке моменте. Вредност консенсуса је могуће оцењивати с правног и политичког становишта. Социјално-политичка вредност консенсуса по аутору је у томе што у овом процесу доношења од-

лука долази до усаглашавања интереса социјалистичких, капиталистичких и земаља у развоју, и као такав доприноси споразумевању у свету. Вредност пак, консенсуса као правног феномена је, чини се, отворено питање. Колико се стварно суштински нешто мења у постојећим принципима доношења одлука?

Дакле, проблем теоријског (и практичног) уобличавања консенсуса је отворен. И поред напред изражене упитности студија Н. Ф. Касјана је значајан допринос томе.

Светислав С. Јовић

Најдан Пашић: ИНТЕРЕСИ И ПОЛИТИЧКИ ПРОЦЕС. КОНФЛИКТИ И КОНСЕНСУС У ПОЛИТИЧКОМ ОДЛУЧИВАЊУ. Београд, ИЦ „Комунист“, 1983. Стр. 420.

Истраживање интереса у садашњем тренутку југословенског друштва представља истраживачки задатак од изузетне важности. Ако се пође од поставке да су интереси производ друштвене поделе рада, а затим поделе моћи и власти, студија професора Најдана Пашића отвара питања и указује на тражење решавања сложених противуречности југословенског друштва. Да ли је марксистичка мисао, сучена са властитим слабостима и некритичким приступом многим друштвеним појавама 70-тих година, способна да се критички одреди према проблемима југословенског друштва, да легитимно и одговорно формулише властита становишта о могућностима разрешавања друштвених противуречности? Студија професора Пашића настоји да проверава и тај аспект питања.

Студија професора Пашића је комплексан приступ односу интереса и политичке праксе. Разматрање класне суштине овог односа захтева свестрану анализу и оцену посматране појаве, као и прогнозу путева решавања противуречности. У Првом делу под насловом „Историјске ретроспективе“ аутор је разматрао политичке идеје грађанске социологије, а посебно теорије интересних група (стр. 7—43), марксистички концепт класних интереса, посебно схватања бланкизма и „нове левнице“ (Глава II и III, стр. 43—60); о дилеми између два пута решавања друштвених противуречности — друштвена реформа или револуција — расправља се у IV поглављу (стр. 60—90), док пракса социјализма од октобарске револуције до савремених искустава обухвата поглавља V до VIII (стр. 92—157). У другом делу са насловом „Теоријска разматрања“ проф. Пашић поставља категоријални апарат и операционализује један кохерентан истраживачки приступ: „Законитост конфликта и синтезе интереса у друштву“ (стр. 161—172), „Политиколошки појам интереса“ (стр. 173—196), док је теоријски ниво разматрања садржан у поглављима XI до XIV: „Класни оквири и границе интересног плурализма“ (стр. 197—220), „Однос интереса и идеологије“ (стр. 221—234), однос интереса и институција (стр. 235—264), и интереси као кључна категорија марксистичке науке (стр. 265—278); у Трећем делу предмет истраживања су односи интереса и самоуправне интеграције, што омогућава конкретну анализу најновије југословенске праксе: плурализам интереса и друштвена интеграција у условима социјалистичког самоуправљања (стр. 281—296), продукциони односи и делегатски систем одлучивања (стр. 297—324), Савез комуниста и плурализам самоуправног одлучивања (стр. 325—338), и завршно поглавље „Од политичког ка самоуправном плурализму интереса. Друштвено-политичке заједнице и подруштвљавање политике“ (стр. 339—411).

Основна идеја коју проверава аутор је идеја историјске условљености и конкретно-класног садржаја интереса. Категорија „интерес“ није једном заувек дата, окоптана и непроменљива. С тога је истраживање за-